

Igor Škamperle

Naj še vedno zaupamo literarnemu junaku?

Literatura je predvsem nekaj lepega. Kdor koli se s knjigami ukvarja in kakor koli že prihaja z njimi v stik, kot bralec, kot pisatelj, kot prodajalec, kot stavec, kot šolar ali študent, ki sta včasih prisiljena, da dlje časa presedita ob popisanih listih, vsakdo od teh ve, da gre pri srečevanju s knjigo za lepa srečanja, ki nam lahko življenje obogatijo in jih človek nikoli ne pozabi. Kot bi šlo za prijateljstvo, ki ostaja za večne čase, hkrati pa je od nekdanj že prebivalo v nas. Leposlovje nam ne ponuja zlatnikov, s katerimi bi se mogli postavljeni. Tudi ne daje naukov, kako naj si uredimo življenje, da bomo dosegli srečo. Kdor pozna prijateljstvo visokih knjig, se nasmehne drobižku raznih priročnikov, ki so polni trivialnih obljub o srečnosti in bogastvu.

Literatura ne počne tega, ne daje nasvetov, kako živeti, in ne nosi denarja. Ponuja nekaj drugega, zato ji trezni finančniki, kolikor jih je, a vsaka družba bi jih morala imeti, njene ekonomske neproduktivnosti ne očitajo. Literatura zastavlja vprašanja; kdo smo, kaj je pravično, kakšne so človeške pomote, kaj lahko človek pove o trpljenju in kako lahko izrazi ljubezen. Na teh vprašanjih, ki se izpovedujejo skozi narativno zgodbo, v prigradnosti, ki je slehernemu bralcu vsakič sočasna, se odvijajo stoletja naše kulturne zgodovine. Razvoj gre seveda naprej in z njim tehnologija, zato nas bo danes kdo vprašal: Zakaj ste tako prepričani v humanistično izročilo? Ali vam še ni jasno, da ga bo čas povozil? Ker preprosto ni več relevantno.

Morda, toda spomniti se moramo korenin, iz katerih izhajamo in na katerih temelji celotna evropska kultura: ta je v svoji antični zarji ugotovila, da se človek

resnici najlaže približa skozi lepoto. Od Homerja in Platona ter srednjeveških sholarjev do Leonarda, Kanta, Dostojevskega, Heideggerja in sodobnih interpretov, na primer Ricoeurja, v vseh velikih ustvarjalnih potezah bomo zasledili, kako evropski človek resnico razume skozi lepoto. Kar je lepo, je tudi resnično in dobro. Modernizem, ki je z estetiko nelepega hotel podreti šablonsko strukturo umetnosti, se v resnici ni izmaknil temu načinu samorazumevanja evropskega človeka. Neestetski modernizem je v očeh bralcev ali gledalcev prav kmalu postal lep. Morda ne ves, a tu moramo uporabiti drugačne kriterije: nerodnost, šibkost ... Ostaja dejstvo, da naš človek, izhajajoč iz lepote, razume svojo resnico. Poetična govorica je prva, saj vzpostavlja prisposodbe in simbole s presežnim pomenom, ki odpirajo drug, nepoznan in nedefiniran prostor. Filozofija in znanost sta sekundarni govorici, interpretativni. Nekateri stvari nam pojasnita in oblikujeta pravila. Res je, da živimo v času globalizacije in bomo morda kmalu na svetu vsi z vsemi povezani na isti ravni. Toda bodimo fer in priznajmo: svet se ima od Zahoda veliko naučiti.

V takšnem kontekstu nam po mojem ne sme biti nerodno spraševati se, kakšen trenutek doživljamo kot pripadniki slovenske kulture. Se nam obeta poplavitvev ali celo izguba nacionalne identitete? Najbrž ne, lahko pa tudi. Nacionalne identitete ne razumem kot nekaj statičnega, ampak kot dinamično razsežnost, ki se v zgodovini spreminja in odziva na okoliščine, ki jo obkrožajo in pogojujejo. Ti odzivi so lahko iskrivi, domišljeni, duhovno bogati, ustvarjalni. Lahko v specifični izraznosti zajamejo neizpovedljive lastnosti dojemanja sebe in sveta, v katerih se prepozna širša skupnost, bodisi kot narod, kot konfesionalna skupnost, regionalna identiteta in podobno. Umetnostni zgodovinar Wolfflin je to imenoval *wolksgefühl*. Slovenski ljudje so v zgodovinskih obdobjih premgli to izrazno domišljijo. Pomislimo na Trubarja in njegov čas, na izredno zanimivo baročno estetiko, ki se je razvila v našem prostoru in je še vedno ne znamo primerno ovrednotiti, na razsvetljence in njihov čas, na romantiko in naprej do naših dni. Danes premoremo ta pogum? Pogum že, toda ali se še znamo pogovarjati z zgodovino, se z njo igrati, jo izzivati, se z njenimi junaki podati na pot, ne zato, ker bi hoteli prelisiciti Trojance ali ker bi se z Enejem

namenili ustanoviti novo mesto, marveč zato, da bi znali odkrivati duhovne globine človeka, njegova čustva, zmote in upanja. Tu se mi zdi, da izgubljam temeljno osnovo.

Najprej praktično. Ponudba knjig se je v zadnjih letih zelo povečala. Tega smo veseli. Toda ob tem se mi zdi potrebno ohranjati neko trezno razsodnost in upoštevati, da si vsakič znova sleherna generacija, šolarji, srednješolci in študentje, pa tudi gospa v srednjih letih, ki ima končno nekaj časa zase, na način, kot ga doslej ni imela, da si zaželiyo stopiti v knjigarno in vzeti v roke literarnega klasika: Homerja, Vergila, Danteja, Petrarko, Herodota, pesnico Sapfo, Tisoč in eno noč. Tudi Dostojevskega, Kafko, Goetheja. Toda niso nam vedno pri roki. Leposlovno klasiko bi morali pogosteje ponatiskovati in jo v dobrih prevodih, ki so jih opravili naši pisci, stalno ponujati bralcem, tudi v ročnih poceni izdajah. Nekatero založbo so to poskusile, na primer Mihe-lač, veliko te skrbi kaže zbirka Kondor. Klasiki bi morali biti vedno dostopni. Junak odhaja vedno znova na pot, ustvarjalni duh pa raste iz interpretativne razsežnosti.

Sam delam v družboslovju in se srečujem s študirajočo mladino. Radovedni so, verjetno kot vsaka generacija. Iščejo skrivnostne poti človeškega duha, radi bi spoznali magični dotik, ki odpira pot v izbrane prostore, da bi laže razumeli sebe, svet, druge in vso veliko preteklost. Toda družbeni, trendovski in medijski okvir jim ponuja paradigmo, v kateri abstraktni pojmi prevladujejo nad konkretno, narativno zgodbo. V ospredje stopajo tehnološki vzorci, World Wide Web poti, sorodstveno razmerje na otočju Gvineje, lov domorodcev iz saharskih oaz, nov način hitre malice v samopostrežni mreži. Izročila, v katerih koreninijo slovenska in nasploh evropske kulture, stopajo v ozadje: biblijsko izročilo, grška in rimska antika, klasično krščanstvo. Vedeti moramo, da so ta izročila temelj tudi današnje govornice, v kateri lahko kaj bistvenega povemo. Literarni junaki, ki jih poznamo od Odiseja naprej, so naši sopotniki, s katerimi lahko najresničnejše premagujemo razdalje, ustavljam o čas, odkrivamo nove prostore. Brez literarnih tekstov civilizacija usahne. Priročniki ne pomagajo. Tudi velike stavbe ne. Pomislimo, kako so usahnile civilizacije Babilona, Inkov, kako je izpuhtela valanga Gengis Khana, kako mali so bili stari Grki proti mogočni

Perziji Dareja in Kserksesa. Pomislimo na stare Jude, ki niso imeli cesarstva in še edini Tempelj so jim sosedje dvakrat podrli; toda imeli so Knjigo.

V narativnih zgodbah so zajete izkušnje posameznika in dobe, v njih živita preteklost in prihodnost. Forme zapisovanja in branja se spreminjajo, od poezije in epa do moralične prilike, toda pisava ostaja tisti najintimnejši samorefleksivni prostor, ki ga ni mogoče ujeti ali zapreti. Ki ostaja vedno prostor svobode, možnosti, upanja. Leposlovna pisava je tista, ki je najresničnejša. Tu ni bližnjic niti varanja. Visoka obrt, ki jo lahko opravljaš le, če veš, da jo opravljaš na visoki ravni. Drugače jo raje opustiš.

To ne pomeni, da je knjiga lepotni "dodatek", nekakšen kulturni višek, ali dekorativno darilo ob posebni priložnosti, ali statusni simbol doma na polici, podobno kot so naši ljudje do nedavnega, dokler se trg ni sprostil, razumeli avtomobile. Knjige so od vseh in z njimi je lahko vsakdo domač, z njimi lahko vsakdo bistri in bogati svoje življenje. Prav zato bi lahko izkazovali več ponosa in znanjem posredovali več veselja, ki ga imamo do mojstrov. A se zdi, da tudi na tiste domače, ki gradijo obzorja našega prostora, pozabljamo. Koliko znamo šolarjem ali nasploh drug drugemu približati in prebuditi spomin na prigode, ki niso posladkane in so zato resnične in so jih v prepletu s svojo eksistenco pisali Stanko Majcen, Zorko Simčič, Lojze Kovačič, Alojz Rebula, Edvard Kocbek.

Trenutek, ki ga doživljamo, nam spreminja konjunkturo. Internetna mreža bo morda postavila pod vprašaj tudi samo naravo založništva. Koncentracija best-sellerjev se bo še povečala in eden temeljnih izzivov bo selektivni pristop: Kako vedeti, kaj je pomembno, kaj pa trivialno? Za mladino je to že danes problem. Posledica mreže, v kateri ni več hierarhij niti ne transfernega odnosa, ki je za vzpostavljanje vednosti temeljnega pomena, ker daje kriterije. Lahko se pozneje izkaže, da so zmotni, toda imajo vlogo reference, v razmerju do katere moram razviti svojo kritično presojo.

Omenil sem nujnost ponatisov klasike, tudi slovenske, od Trubarja do Preglja, ki naj bo poceni in stalno dostopna v knjigarnah. Založbe se trudijo, a to očitno ni dovolj. Odvisne so od trga, ki je pri nas majhen, in od subvencij. Te so državne in absolutno premajhne, nezadostne.

Nezadostne so v nacionalnem pogledu, zato ob tem ne smemo le jamrati, ampak razmisliti, kako prenoviti samo strukturo. Državna subvencija bo tudi v najboljšo voljo vedno premajhna, zato bo treba v založniško produkcijo vključiti privatnike. Poiskati moramo dodatne finančne vire subvencioniranja leposlovnih knjig. Če smo moderna družba, in zdi se, da smo, potem bi se pomembne ekonomske strukture, banke, koncerni, podjetja, morale zavedati, da je za nacionalno družbo in kulturo vitalnega pomena tudi majčkena, sprotna investicija v leposlovni in strokovni knjižni trg. Naši ekonomisti in bankirji se tega zavedajo, treba jih je le primerno opozoriti. Doslej o tem najbrž nismo razmišljali. Toda lahko se spomnimo na uspešne himalajske odprave, ki so lahko odšle na pot le, ker so jih finančno podprla uspešna domača podjetja. Ali sodobni primer: v Italiji daleč najboljšo kulturno prilogo, ki je res kvalitetna na evropski ravni, izdaja finančni časopis *Il Sole 24 Ore*, ki sicer nima prav nobene opavka s kulturo. V Sloveniji je kar nekaj malih založb, ki so pogumno stopile v igro, a so skoraj v celoti odvisne od državnih subvencij.

Treba bo spremeniti taktiko. Založbe bodo prisiljene iskati več stika s publiko. To je lahko tudi odgovor na paradigmo mreže. Založbe se lahko potrudijo in ustvarijo priložnosti za promocijo, za stik z bralci, od prirejanja debat do lansiranja estetskih izzivov, ki ljudi motivirajo. Živimo v modernem času, zato se lahko spomnimo na to, kar gledamo vsak dan: reklama ne daje nikakršnega potešenja, njena naloga je namreč v tem, da potrebo po nekem objektu šele ustvari. Šele ko zvem zanj, kako je dober, ko ga vidim, denimo nov pralni prašek, ali telefonček, si ga tudi poželim. Nacionalna televizija, ki naj bi se od komercialnih razlikovala in za reklamne želje pridno skrbi, knjigam ne prihaja naproti. Prodaja nam politično sceno, zabavne vrtičke in deteljice, od kulture pa skromne okruške, ki bi jih najraje, takšen je vtis, reducirala na trendovske slogane.

Knjiga je prostor svobode, kritičnosti, pluralnosti, intimne domišljije. Zato bo obstala, navzlic mrežam. Nove perspektive se ponujajo knjigarnam. Spet se lahko ozremo nazaj: knjigarne so od nekdanj steber civilizacije in srečanja, od Aleksandrijske knjižnice ter srednjeveških samostanskih skriptorijev do moderne dobe. Knjigarna

naj danes ponudi to, česar Web ne more. Naj ne bo del mreže intersparov in skladišče papirja, mimo katerega drvim z vozičkom, ampak intimni prostor srečevanja, v katerem se lahko knjige čutno dotaknem, jo odprem, prelistam, položim nazaj, kjer se lahko usedem in po možnosti spijem kavo, kjer lahko navežem stik z osebami, ki v knjigarni delajo, kjer so vse knjige na dosegu roke in so vedno možna presenečenja. V Ljubljani sta takšen pristop ustvarili knjigarni Konzorcij in Vale Novak. Morda so tudi v drugih mestih, pa jih ne poznam. Ali pa še bodo. Za knjigo se nam ni treba bati, če ne drugače zaradi časa, ki ga preživimo z njo, ko se nikamor ne mudi. Literarnim junakom lahko zaupamo. Res pa je, da sta za prijateljstvo potrebna dva in da se je zanj treba potruditi.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik 65, številka 6, 2001

Izdajatelj

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva

SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 200 41 02

E-pošta: sodobnost@email.si

Naročila in reklamacije

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 230 26 95, 080 11 08

Tisk

TISKARNA LJUBLJANA d.d.
ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka

Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Aleš Strajnar

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo
Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikeln
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici
Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo
(MS Word za Okna,
verzije 97, 95, 6.0).

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Letna naročnina
z 20 % popustom
za redne naročnike
8900 SIT.

Cena te številke
v prosti prodaji
1000 SIT.

Cena za naročnike
v tujini USD 125
ali protivravnost
v drugi valuti.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi
stališča glavnega
urednika ali članov
uredništva.